

Sıbırlap jılaydı lábi dirildep,
Soń appaq tósekke atadı boyın. [10]
Yamasa:

Sen awıl qızı ediń ápiwayı ǵana,
Ómir girdikarın tatpaǵan ele,
Sen awıl qızı ediń ápiwayı ǵana.
Júziń nurgá tolıp jasaǵan ele. [7]

«Ballada waqıyası, - dep jazadı V.Jirmunskiy, -epikalıq tákirarlanıwlar jolı menen rawajlanıp baradı. Ballada da tákirardıń sonday túri paydalanıladı, ol shıǵarma waqıyasın bir basqıştan ekinshi basqışqa alıp ótiwge xızmet qıladı...»[5]

Antiteza – (grekshe, “antithesis” – qarama-qarsı degen mánisti bildiredi) kórkem shıǵarmada waqıyalar, obrazlar, túsinikler bir-birine qatań qarama-qarsı qoyılsa, antiteza usılı kelip shıǵadı [2:18]. Máselen, J.Ízbasqanovtıń «Eki ólim balladası»nda ómirdegi jaqsılıq hám jamanlıq tuyǵıları óz ara kontrastqa qoyıp súwretlengen.

Óń gúlinen bir gúl ashılmaǵan qız,
Keshe kútpengende kóz jumdı.
Gúzgi aqsham payıtı siyrekspip juldız,
Gúzgi dalalardı telmirdi muńı...[4:81]

Shıǵarma eki bólimnen ibarat bolıp, birinshi- bólim bir qızdıń óliminiń nátiyjesinde artında qalǵan insanlarınıń qayǵı-hásiret shegip qalǵanlıǵı ayıladı, al ekinshi-bólimde bolsa adamlarǵa hár dayım jamanlıq oylap júriwshi insannıń qazası. Bul eki ólim óz ara kontrastqa qoyılıw arqalı jaqsılıq hám jamanlıqqa adamlardıń múnásibeti ashıladı.

Shın. Ómir bar jerde qaza bar deser,
Búgin taǵı biri álemnen ótti.
Ásirlerden beri gezgen dárdeser,
Onıń hám basına jetti. [4:81]

Bunda eki insannıń biymezgil ólimi hám lirikalıq qaharmanda olardıń óliminen payda bolǵan tásirini nátiyjesinde shıǵarmanıń bir pútın mazmunı kelip shıǵadı.

Ritorikalıq soraw. Jazıwshı oqıwshınıń dıqqatın belgili bir hádiysege yaki mashqalaǵa qaratıw, óziniń kúshli sezimlerin bildiriw hám kóterińki pafostı kúsheytiw maqsetinde shıǵarmada bazıda ritorikalıq sorawlar beredi. Shıǵarmada ritorikalıq soraw beriledi eken, oǵan kim-nendur juwap talap etilmeydi, bálkim usı arqalı oqıwshınıń sóz etilip atırǵan hádiysege ayrıqsha itibar menen qarawdı úndeydi, yaǵnıy óziniń kúshli sezimlerin oqıwshıǵa sıńdıredi. Mısalı:

“Aytshı seniki ne bunshelli nalıw,
Qızlarǵa qıyınba kelinshék bolıw?!”
“Seniń iqtıyariń, erkiń ózińde,
Artıńa qaraysań ne bar izińde?!” [9:79]

Avtor ritorikalıq soraw arqalı lirikalıq qaharmanıǵa tereń oy taslaydı, onı óz muhabbatına sadıq qalıwǵa shaqıradı.

Ritorikalıq qaratpa. Ayırım waqıtlar shayır yaki jazıwshı shıǵarmaǵa qatnasıwshı personajlarǵa, nárse-hádiyselerge mırájáát etedi. Bunı ádebiyatıa ritorikalıq qaratpa dep ataydı. Mısalı:

“Ayaday jer ústi kewlime ayan,
Sen ózge qushaqta qalǵıma oyan!”

“Maǵan muńayasań, sen nege jalǵız,
Endi qıyalıńdı túsindim, áy qız...!” [9:79]

Qaraqalpaq ádebiyatında lıro-epikalıq janrlar, sonıń ishinde balladalar kórkem súwretlew quralları hám usılları tek ǵana kórkemlik tásirshenlikti arttırıp qoymay, ol janrdıń tiykarǵı shártleriniń biri bolıp esaplanadı. Biz bul jumısımızda áne usınday balladaların leksikalıq ózgesheligi menen sintaksislik xızmetin de ashıp kórsetiwge háreket ettik.

Ádebiyatlar

1. Ахметов С., Султанов К. Әдебиеттануы. –Нөкіс: «Қарақалпақстан». 1987.
2. Ахметов С., Есенов Ж., Жәрімбетов Қ. Әдебиеттануы атамаларының орысша-қарақалпақша түсіндірме сөзлігі. – Нөкіс: «Қарақалпақстан», 1994.
3. Аймурзаев Ж. Жетпіс тоғызыншы бәхәр. –Нөкіс: «Қарақалпақстан», 1989.
4. Избасқанов Ж. Өмірге қуштарлық. –Нөкіс: «Қарақалпақстан», 1987.
5. Жирмунский В. Английская народная баллада. <http://feb-web.ru/feb/litenc/encyclop/le2/le2-0491>
6. Қарабаев М. Жүреkte қалған саза. –Нөкіс: // «Әмиўдәрйя», 2000. №5.
7. Нурыллаев Ж. Дүньяда жүрек бар. –Нөкіс: // «Әмиўдәрйя», 2000, №5.
8. Пиржанов У. Онда бәхәр еди. –Нөкіс: «Қарақалпақстан», 1977.
9. Пиржанов У. Гүзги жапырақлар. –Нөкіс: «Қарақалпақстан». 1983.
10. Реймов К. Бала ҳаққында ғамгун баллада. –Нөкіс: // «Әмиўдәрйя», 1988, №10.
11. Сейтназаров Ғ. Сырласыў. –Нөкіс: «Қарақалпақстан», 1977.
12. Тәжимуратов Ә. Саўға. –Нөкіс: «Қарақалпақстан», 1983.
13. Тәжимуратов С. Кеўил тербенислери. –Нөкіс: «Қарақалпақстан», 1986.

РЕЗЮМЕ

Ushbu maqolamizda qoraqalpoq adabiyotidagi balladalarining badiiy til masalasiga bog'liq o'ziga xos jihatlarga to'xtab o'tdik. Undagi badiiy tilning mazmunga, formaga ta'siri, tasvirlashdagi ahamiyatini tahlil qildik. Binobarin, balladalar badiiy tili juda boy janr. Bizningcha bu mavzu alohida tadqiqot ishlarini talab qiladi, deb o'ylaymiz.

РЕЗЮМЕ

В данной статье мы остановились на специфике баллад в каракалпакской литературе, связанной с проблемой художественной литературного языка. Мы проанализировали влияние литературного языка на содержание, форму и его важность в описании. Следовательно, литературный язык баллад - очень богатый жанр. Мы считаем, что эта тема требует специального исследования.

SUMMARY

In this article, we have focused on the specifics of ballads in Karakalpak literature related to the issue of literary language. We have analyzed the influence of literary language on content, form, and its importance in description. Consequently, the literary language of ballads is a very rich genre. We think that this topic requires special research.

QARQAQALPAQ ÁDEBIYATÍNDÁ POEMANÍŃ JANRLÍQ HÁM FORMALÍQ ÓZGESHELIGI

Q.Mambetov – filologiya ilimleri boyınsha filosofiya doctorı

Ájiniyaz atındaǵı Nókis mámleketlik pedagogikalıq institutı

Tayanch so'zlar: janr, forma, túr, lirika, epika, drama, poema.

Ключевые слова: жанр, форма, вид, лирика, эпика, драма, поэма.

Key words: genre, form, kind, lyrics, epic, drama, poem.

Biz kórkem ádebiy janr haqqında sóz qozǵar ekenbiz, bul orında ádebiy janrdıń uzaq tariyxıy dáwirler dawamında tuwılıp, qalıplesip hám rawajlanıwın, onıń predmetin, usı predmetlerdi kórkem sáwlelendiriwde onıń waqıtqa

qatnasın da analizlewge haqılıımız. Sebebi «janr rawajlanıp otıratuǵın uǵım. Janrlıq rawajlanıwıń ózi janlı process. Janrlar payda boladı, rawajlanadı, ózgeredi, joq boladı, jańadan payda boladı» [1]. Biraq bul ósiwshilik hár bir

halıqtadı milliy kórkem ádebiyattıń tariyxıy qalıplesip, ósiwi menen qatań irgeles boladı. Sonlıqtan, menińshe, bárshe halıqlardağı kórkem ádebiyattıń qashan hám qalay payda bolıw jolı, sol xalıqlardağı ádebiyattanıw iliminiń tariyxıy-teoriyalıq negizine tiykar saladı.

Kórkem ádebiyat «tábiyattan nusqa kóshiriw» (podrazıanie) yamasa «tábiyatqa eliklew» [2] ekenligine isengen Aristotel bul processtıń úsh túrli jol menen ámelge asatuǵınlıǵın dálilleydi.

Yaǵnıy «nusqa kóshiriwshi» waqıyanı hám usı waqıya júz beretuǵın real turmıstı baqlawshı sıpatında, «ózin Gomerdey waqıyalardı onıń ózinen ajralǵan bir nársesıpatında» [2] súwretlewı múmkin. Bunday obektiv, real shınlıqtı kórkem súwretlew nátiyjesinde (Epos) Epika janrı júzege keledi.

Sunday-aq, «tábiyattan nusqa kóshiriwinde» ol óz shaxsın (jekkeligin) ózgertpey, ózinshe qalıwı [2] arqalı da shınlıqtı sáwlelendiriwi múmkin. Yaǵnıy, ol ómir qubılıslarına jeke sezimi menen qatnas jasap, ruwxıy sezim-keshirmeleri arqalı shınlıqtı jaratadı. Demek, Lirika janrı payda boladı.

Al, avtor «barlıq súwretlenip atırǵan adamlardı hárekettegi hám sonıń menen birge, qatań dramalıq hárekettegi adamlar sıpatında» [2] sáwlelendiriwi arqalı turmıstıń keskin dinamikalıq waqıyalı shınlıǵın jaratadı. Bul orında Drama janrı júzege keledi.

Ómir shınlıǵın úsh jol arqalı kórkem sáwlelendiriwde mine bul ózinshelikke iye úsh janrdıń biri-birinen ajralıwı olardıń ne nárseni sáwlelendiriwi (predmeti), qalay sáwlelendiriwi arqalı aydınlasadı.

Epikalıq janrdıń sáwlelendiriw predmeti-waqıya. Sebebi epika (epos) grek tilinen alıǵan bolıp, turmıs shınlıǵın hám adam xarakterin waqıyalardı rawajlandırıw tiykarında ashadı. Sonlıqtan onıń negizinde syujet turadı. Mine usı syujetli shıǵarmada waqıtqa qatnas, meyli tariyxıy ótmish yaki búgingi dáwir súwretleniwinen gárezsiz, ótken máhálde bolǵan waqıya sıpatında sáwlelendiriledi. Mısalı, jazıwshı T.Qayıpbergenovtıń «Qaraqalpaq dástanı»nda qaraqalpaq xalqınıń Maman, Aydos hám Ernazar biyleriniń obrazları, olardıń xarakterleri romandağı bir neshe syujetlik baǵıtlardıń (liniyalardıń) izbe-iz rawajlanıwında ashıladı. Sunday-aq shıǵarmadağı waqıyanıń waqıtqa qatnası tolıq ótken máhálde formasında bayanlanadı.

Al Lirikada bolsa, sáwlelendiriw predmeti jazıwshınıń qısqa máwritlerdegi ruwxıy halatı, sezimi hám keshirmelerinen ibarat boladı. Yaǵnıy lirikada syujet bolmay, al syujettiń qısqa bólegi- epizod sáwlelendiriledi. Sonlıqtan lirikalıq janrǵa tán shıǵarmalardı oqıw barısında biz ómir shınlıǵın avtordıń (shayırdıń) jeke ruwxıy tásirengen keshirmeleri, sezimleri arqalı qabıl etemiz. Onıń sezimlik halatına kiremiz hám onıń qálbi menen ómirdi tanıymız. Mısalı:

*Sen qosıqsan jırtıq úyde tuwılǵan,
Ash halıqtıń ármanına juwılǵan.
Tuwılıwdan iǵbal izlep halqına,
Jalań ayaq qardı basıp juwırǵan. (I.Yusupov)*

Mine joqarıdağı qosıq úzindisindegi mazmunda sáwlelendiriw predmeti - Berdaq shayırdıń obrazı avtor tárepinen onıń jeke sezimi arqalı, Berdaq haqqında avtordıń jeke uǵımları arqalı ańlatılıp tur. Al bul sáwlelendiriw waqıtqa qatnası boyınsha epikadan ózgeshe, yaǵnıy súwretlew predmeti tap házirgi ǵana bolıp ótip ketkendey, yamasa házir bolıp atırǵan máhálde jırlanadı.

Al Dramalıq janrǵa tán sáwleleniw predmeti Háreket bolǵanlıqtan, ondağı qaharmannıń progressiv maqset jolındaǵı islegen dinamikalıq háreketi ayrıqsha kózge túsip turadı. Sonlıqtan onıń waqıtqa qatnası haqıyqıy-tap házirgi máhálde júz berip atırǵanday, biz tikkeley uıwası bolıp turǵanday halda sáwlelenedi. Mısalı: SHayırdı I.Yusupovtıń «Ajiniyaz» operasına librettınıń saxnalastırılıwında Ajiniyaz shayırdıń babamızdıń obrazı, ómirindegi keskin gúresler hám waqıyalar, onıń átirapındaǵı adamlardıń dinamikalıq

háreketleri bay kóriniste jaratılǵan. Bul saxnadağı janlı kórinis - Ajiniyaz obrazı hárekette, óz kózimiz benen kóriw arqalı tamashalanadı. Sonlıqtan dramadağı waqıtqa qatnas lirika hám epikadan pútkilley ózgeshe bolıp, Epos penen Lirika «bir pútnlikke birigedi: ishki hádiyse óz ishinde qalıwdan toqtaydı hám sırtqa shıǵadı, hárekette ózin kórsetedi: ishki, ideal (subektiv) hádiyse sırtqı, real (obektiv) hádiyse bolıp qaladı... Bul poeziyanıń joqarı dárejesi hám iskustvoniń (kórkem ónerdiń Q.M.) - gúldástesi, bul dramalıq poeziya esaplanadı» [3].

Mine, biz talqılap atırǵan bul úsh (Lirika, Epika, Drama) janr tek joqarıdağı belgileri menen ǵana jiklenip sheklenbeydi. Ómir shınlıǵın súwretlewde tillik ózgesheligi hám stillik sırtqı qurılısı, boyınsha bul janrlar úsh túrge: Poeziya, Proza, Drama bolıp ajratıladı. Bul jikleniwdegi eń baslı princip - olardıń dóreliwindegi sırtqı qurılısı negiz etip alınadı. Mısalı, poeziya - bul «stixotvornie xudojestvennie proizvedenie, v otlichie ot xudojestvennoy prozi» [4]. Bunda Lirikaǵa tán ózgeshelikti keltirip shıǵaratuǵın belgili bir tuyıq oydı maqsetke muwapıq irǵaq (ritm), uyqas (rifma) hám Bántke (strofa) túsirip, emocionallıǵı hám ólshemi ayrıqsha tásirshen keletuǵın etip beriledi:

- 1) Kirpigi qayısqaqan tebedey edi,
Qumay kózler meni jegeney edi,
«Aǵańnan xat joq pa?» degendey edi,
Ayrılıq dártine ishten jangın qız.
- 2) Qosıq - teńiz, bolsam - balıq,
Is buyırsa sizdey xalıq,
Ayaǵımdı qolǵa alıp,
Basım menen jumalayman. (I.Yusupov)

Mısallardan sezilip turǵanıday, poeziyalıq bayanlawda ómirdiń kerekli obektin, yamasa kerekli uǵımın súwretlewde avtor tárepinen sózler qatań tártipte ornalasırıladı. Ózine tiyisli formanı keltirip shıǵaradı.

Al, proza - bul «kak stilevaya kategoriya, protivopolojna poezii (i stixu); Xarakternaya cherta prozi - otsutstvie zakonchennoy sistemı kompozicionnix povtorov, prisushix poezii» [4]. Bunda ómir shınlıǵın obrazlardıń rawajlanıwı tiykarında, kórkem qara sóz túrinde súwretlew názerde tutiladı. Biraq «kórkem qara sóz prozanıń tiykarǵı bayanlaw usılı bolsada, bul ekewin birdey eken dep bir-biri menen shatastırmaw kerek» [5]. Sebebi xalıq awız-eki dóretpelerinde awız-eki qara sóz ushırasadı, al jazba qara sóz tikkeley kórkem realistlik jazba ádebiyattıń payda bolıwı menen baylanısta rawajlandı. Ol xalıq awız-eki sóylew tili bazasında qalıplesti. Mısalı:

«...1806-jıl. Dańǵaralı Aydos awılınıń padashılardan biri Dospan kúndegi ádetinshe tań ala gewgimde shańlaqqa kelip, úyrenshikli tóbesigine aq tayaǵın shanıştı da, oǵan góne qara qalpaǵın kiygizip, dawısınuń barınsha súren saldı:

-Malıńdı aydaaa!!!» (T.Qayıpbergenov «Qaraqalpaq dástanı», II tom). Kórinip turǵanıday prozalıq túrge say ómir shınlıǵın bayanlawda sezimge qaraǵanda obektiv kórinisti sáwlelendiriwge kóbirek dıqqat beriledi.

Al Dramada bolsa túrlik ózgeshelik biraz quramalı. Joqarıda belgilep ótkenimizdey, dramalıq dóretpelerde qaharmannıń dinamikalıq háreketi, yamasa Háreket birinshi plangá shıǵarıladı. SHıǵarmada qaharman háreketi (dramaturg jazıwshı tárepinen) avtordıń oy-pikiri menen birge remarkalar arqalı beriledi. Bul dramalıq shıǵarmanı oqıp shıǵıw barısında belgili boladı. Al dóretpesahında qoyılǵanda remarkadağı mazmun (qaharmannıń túr-túsi, ish-háreketi, minezi hám t.b. haqqında) akterdiń-qaharmannıń háreketi, dialog, monologları arqalı tamashagóyge jetkeriledi. Buǵan qosımsha, dramalıq shıǵarma jazılıwda qaharmannıń ismi, qos noqat, sońınan qaharmannıń sóyleytuǵın sózi berilip, oǵan qawıs ishinde avtordıń (qatnası) remarkası jazıladı:

«**Otbasqan:** -Jaqsı onda. Jurın saq bolǵıl,
Aman. Qápelimde qalmaǵaymız biypárwa.
Jurın: -Joq, joq, batırım, hesh qayǵı shekpe.

Men barda, hâtekki, bolmaydı ökpe.

(Otbasqan shıǵadı. Jurin onıń sońınan sıǵalap qarap, tumlı-tusqa abaylap, Áshir, Amanqul, Saekelerdi oyatıp, ózine shaqırıp aladı. Olardı otırǵızıp)

Jigitler: -Erdi namis óltirer,
Qoyandı qamis óltirer» (Á.SHamuratov. «Qırıq qız» drama-sı).

Sunday-aq dramalıq shıǵarmada Waqıt birligi, Háreket birligi hám Orın birligi saqlanıwı talap etiledi.

Biz tallap otırǵan bul úsh janr, bulardan tısqarı ómir shınlıǵın kórkem sáwlelendiriwde tómendegishe formalarǵa (kólemlerge) jiklenedi:

Lirika janrı: *Lirika, elegiya, satira;*

Epika janrı: *Ocherk, gúrriń, povest, poema, ballada, roman, epopeya;*

Drama janrı: *Tragediya, komediya, drama.*

(Bul orında ayıp ótetuǵın jáne bir nársе, ayırım ilimpazlar L.Timofeev, G.Abramovich, G.Pospelov, I.Sulton háv t.b. poema hám balladanı Liro-epikalıq janrdıń forması sıpatında qabıl etedi).

Janrlardıń formalıq jaqtan bunday jikleniwı, tiykarınan, hár bir janrdagı kórkem dóretpelerdiń ómir shınlıǵın qamtıwına, qaharman háreketlerin súwretlew dárejesine, tipine negizlenip júrgiziledi. Bulardan tısqarı, bul janrlıq formalar tematikalıq jaqtan da óz ishinde jáne bóliniwı múmkin, misalı: Roman-tariyxıy roman, sociallıq roman hám t.b.

Degen menen, biz analizlegen bul janrlar joqarıda kórsetilgen ayırmashılıq belgileri menen biri-birine pútkilley qatnassız, jeke taza halında qalıplesedi degen juwmaqtı keltirip shıǵarmaydı. Sebebi kórkem ádebiyat biz jasap turǵan quramalı hám qırılı ómirdiń kórkem-obrazlı sáwlesi. Demek solay eken, kórkem ádebiyatta da real ómirdegi sıyaqlı subekt hám obekt, reallıq hám ideallıq ajıralmas sintezde ushırasıp otıradı. Epikalıq shıǵarmada lirizm hám dramatism, dramalıq dóretpede epizm hám lirizm, lirikada bolsa keskin dramatism hám epizm epizodları sózsiz baylanısqa túsedi. Birin ekinshisi kórkemlew quralı sıpatında tolıqtırıp otıradı. Biz óz jumısımızda ádebiy janr, túr hám forma boyınsha ilimiy úyreniwimiz juwmaǵında tómendegi sheshimge kelemiz:

Ádebiyatlar

1. Qabdalov Z. Sóz óneri. Almatı: «Mektep» 1982-j. 299-b.
2. Aristotel. Poetika. Toshkent. «G.Gulom nomidagi adabiёт va sanat nashiriёti». 1980. 7-b.
3. Kvyatkovskiy A. Poeticheskiy slovar. -Moskva: «S.E», 1966. -P. 211-283.
4. Belinskiy V.G. Tanlangan asarlar. -Toshkent» «Wzdavnashr», 1955. 221-283-b.
5. Axmetov S., Esenov J., Orazimbetov Q. Ádebiyattanıw ajamalarınń orısshâ-qaraqalpaqsha túsindirme sózligi. -Nókis: «Bilim»-1994. 168-b.
6. Izzat Sulton .Adabiet nazariyasi. -Toshkent: «Wqıtuvchi», 1980. 229-283-b.; Pospelov G.N. Moskva: «Vısshaya shkola» 1978. -P.91-119.; Timofeev L.I. Osnovı teorii literaturı, -Moskva: «Prosvesheniye»-1976-g. S-343-384.; Jumashev Q. Adabiet teoriiyasi. Almatı: 1969-j. 221-243-b.; Qabdalov Z. Ádebiyet teoriiyasınıń negizderi. -Almatı: 1970. 307-351-b.
7. Kvyatkovskiy A.P. Poeticheskiy slovar. -Moskva: «S.E.»-1966-g. S-109.
8. Belinskiy V.G. Sobr. Soch. v trex tomax. Tom III. Moskva: 1948-g. S-456-466.
9. Paperniy Z. O poeme-«Literaturnaya gazeta» 1951-g. 5-iyul; Sorokin V.I. Teoriya literaturı. Moskva: 1960-g. S-246; Golovenchenko F.M. Vvedenie v literaturovedenie. Moskva: 1964-g. S-275.; Izzat Sulton. Adabiёт nazariyasi. Toshkent «Wqıtuvchi»-1980-y. 256-257-b.; Qabdalov Z. Sóz óneri. -Almatı: «Mektep»-1982. 313-314-b.

РЕЗЮМЕ

Janr, tur, formalarning qoraqalpoq adabiyotshunosligidagi talqini va avtorning shaxsiy ilmiy tadqiqot xulosalari yoritiladi. Poema va uning qoraqalpoq poeziyasidagi shakillanishi haqida ilmiy fikrlar beriladi.

РЕЗЮМЕ

В статье исследуется литературный жанр, вид, род и жанровая форма поэмы в каракалпакском литературоведении. А также даны авторское заключение научного анализа поэмы, как литературная форма в каракалпакской поэзии.

SUMMARY

The article examines the literary genre, type, genre and genre form of poem in Karakalpak literary criticism. And also given the author's conclusion of the scientific analysis of the poem, as a literary form in Karakalpak poetry.

ИСТОРИЧЕСКАЯ РЕАЛЬНОСТЬ И ХУДОЖЕСТВЕННОЕ МАСТЕРСТВО ПОЭТА

К.Мамбетов – доктор философии филологических наук

Нукусский государственный педагогический институт имени Ажинияза

Таянч сўзлар: тарих, поэма, жанр, тур, сюжет, эпика, лиро-эпика.

Ключевые слова: история, поэма, жанр, вид, сюжет, эпика, лиро-эпика.

Key words: history, poem, genre, type, plot, epic, lyro-epic.

Имя и творчество народного поэта Узбекистана и Каракалпакстана, Героя Узбекистана Ибраима Юсупова

1. Hár bir milletke tán kórkem ádebiyat ózi tiyisli bolǵan halıqtıń uzaq ótmishindegi tariyxı, social-ekonomikalıq hám siyasiy turmısı, mádeniyatı, milliy etnografiyası menen tıǵız baylanısta qalıplesedi hám rawajlanadı. Demek, kórkem ádebiyatqa qaysı baǵdardan, qanday kóz-qarastan izertlew isinde onı tariyxıy qatnas arqalı analizlew maqsetke muwapıq boladı. Mine usı kóz-qarastan biz bul baǵdardagı ózimizden aldınǵı ustaz-ilimpazlar [6] pikirine süyenemiz hám kórkem ádebiy janr sıpatında Lirika, Epika, Dramanı qabıl etemiz. Sebebi janr [7] termininiń ózi ádebiyat ilimine aralasıwında uzaq ótmishte francuz tilinen alınıp, bizińshe, tek, túr degen uǵımdı anlatqan;

2. Al kórkem ádebiy rawajlanıwıdagı Poeziya, Proza hám Drama, bizińshe, ádebiy túrler boladı. Sebebi ómir shınlıǵın súwretlewde kórkem tillik ózgeshelikke zárúrli dıqqat ajratıladı. Oytkeni, ádebiyatqa tán bolǵan barlıq dóretpelerde formanıń (sırtqı kórinistiń) muwapıqlıǵı mazmunıń muwapıqlıǵı menen (filosofiyalıq kóz-qarastan) belgilenedi;

3. Al biziń jumısımızdagı tiykarǵı izertlenetuǵın obekt Poema-bul janrlıq forma bolıp, ol eki janrdıń (lirika hám epikanıń, lirika hám dramanıń) ayırım sheshiwshi belgilerinıń birigiwiniń nátiyjesinde, yamasa jeke bir janr tiykarında payda bolǵan.

Biraq bul belgiler bárshe poemalarda tolıq óz pútnligin saqlaǵan, dep juwmaq shıǵarıwǵa bolmaydı. Sebebi ayırım poemalarda geypara sıpatlar qaldırılıp, al bazıbiriwleri asırıqlı beriliwı múmkin. Mine usı belgilerge tiykarlanıp, poema roman, povest siyaqlı syujetli formalaran ajıraladı. V.G.Belinskiy pikiri menen aytqanda: «...est bolshaya raz-nica mejdu romanom ili povestyu i mejdu poemoyu. Poema risuet idealnuyu deystvitelnost i svxativaet jizn v eё visshix momentax. Takovı poemı Bayrona i, porojdenne imi poemı Pushkina. Roman i povest, naprotiv, izobrajaet jizn vo vseı eё prozaicheskoy deystvitelnosti, nezavisimo ot togo, stix-ami ili prozoyu oni pishutsya» [8].

Bul ilimiy anıqlamanı sońǵı dáwirdegi bir qatar ilimpazlar da qollaydı [9]. hám biz de óz pikirimizdi bul juwmaqqa tiykarlaymız.